

Eski Çağ'da Anadolu'nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitlesele Göçler

Kevser TAŞDÖNER*

Özet

İnsanlığın tarihi, nedenleri genelde ekonomik olan küçük çaplı ya da kitlesel pek çok göçe tanık olmuştur. Ya iklim koşulları değişmiş, kuraklık ve kıtlık yaşanmıştır veya nüfus artmış, topraklar yetersiz kalmıştır. Bir kavmin saldırısı ya da baskısı sonucunda yaşanan kavimler kaynaşması ve hatta depremler, salgın hastalıklar, yağma ve talan arzusu gibi nedenler de göçlere yol açabilmiştir. Bu göçlerin tümünün hedefinde ise hep huzur içinde yerleşim yaşam sürenler olmuştur. Özellikle kitlesel göçler, insanları yerinden yurdundan etmiş, köylerin, kasabaların, kentlerin yakılıp yıkılmasına ve hatta imparatorlukların ortadan kalkmasına neden olabilmışlerdir. İnsani bakımdan çok dramatik sonuçları olan, sıkıntı ve acılara yol açmışlardır. Bir ülkenin siyasi ve demografik yapısını değiştirmiş, göç öncesinin tarihini unutturacak kadar büyük bir karmaşanın, düzensizliğin nedeni olabilmışlerdir. Arkeolojik araştırmaların sonuçlarından, yazılı kaynaklardan ve filolojik delillerden bilindiği kadarıyla Anadolu'nun Eski çağ tarihinde, kitlesel olan bu tür iki yıkıcı göç yaşandı. Bu makalede amacımız, ilki İÖ 3. binyılın son yüzyıllarına, ikincisi İÖ 2. Binyılının son yüzyıllarına doğru olmak üzere yaklaşık 1000 yıl ara ile yaşanmış bulunan bu göçleri şu bakımlardan irdelemektir: Göçlerin tarihi, göç nedenleri, göç yolları, göçmenlerin nereden geldikleri, göçmenlerin etnik kimlikleri ve göçlerin sonuçları.

Anahtar Kelimeler: Kitlesel Göçler, Anadolu'ya Göçler, Ege Göçleri

* Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ktasdoner@gmail.com

Mass Migrations that Altered the Political and Demographical Structure of Ancient Anatolia

Abstract

The history of Humanity testified a great deal of migrations of small or large scale, most of them being from economical reasons. Either it had been exposed to drought and famine by changing climatic conditions or increasing population had incapacitated countries. Reasons such as the merging of peoples due to the attacks or pressures of a people even earthquakes, epidemics, desire of sacking and plunder had also led to migrations. The peoples leading a peaceful settled life always became the target of all these migrations. Masses migrations, in particular, deprived peoples of their places and homes, caused the sack and devastation of villages, towns and cities and even to decay of empires. They also lead to hurts and difficulties of very dramatic consequence in humans. They changed the political and demographical structure of a country, and caused such a great complication and disorder that the history of a country could be forgotten before the migrations. As far as it is known through written sources and conclusions of archaeological researches, two mass migrations of this kind occurred in the ancient history of Anatolia. My aim in this paper is to study these migrations, one of which set in towards the last centuries of Third millennium BC and the other toward, the last centuries of Second millennium BC, following: The history and reasons of migrations, the paths they used, places and directions from where the immigrants came, and the ethnicities of immigrants.

Keywords: Mass migrations, immigrations to Anatolia, Sea Peoples

Giriş

Bilim adamlarının hem arkeolojik hem filolojik hem de yazılı metinleri dikkate alan araştırmaları, Anadolu'nun Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (Yak. İÖ 1950-1750)¹ meskûn bulunan üç Hint-Avrupalı halkı tespit etti. Bunlardan birisi, İÖ 2. Binyılda adı Maraşşantiya (Klasik Çağda Halys) olan bugünkü Kızılırmak'ın güneyine gelip meskûn olduklarında kendilerine Nesiler diyen Hititlerdi. İkincisi Palalar, üçüncüsü Luviler idi.² Palalar hakkında mevcut bulunan bilgiler, onların Hint-Avrupalı oldukları ve Hatti ülkesinin kuzeybatısındaki bölgeye, yani Klasik Çağda Paphlagonia

1 Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın hangi tarihte başlayıp hangi tarihte sona ermiş olduğu konusunda bk. Turgut Yiğit, *Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2000, s. 8.

2 T. R. Bryce, "Tarih". Şurada: *Anadolu'nun Gizemli Halkları Luviler*. (ed. H. C. Melchert), (çev. B. Baysal-Ç. Çıdamlı), İstanbul 2010, s. 42; Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu/Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Tübitak yay. Ankara 2001, s. 1-18; Yiğit, *a.g.e.*, s. 39, 41.

adıyla bilinen takriben bugünkü Kastamonu dolaylarında yaşamış oldukları dışın-da hemen hemen hiçbir şey bilinmiyor.³ Hititler, İÖ 17. Yüzyılın ikinci yarısında bir krallık kuracak ve daha sonra Anadolu'nun bilinen ilk imparatorluğu olacak kadar büyük bir siyasal başarı elde ettiler. Luvilerin ise bugünkü Çukurova'nın batı ve ku-zey istikametinde Anadolu'nun neredeyse tüm batı kesimine yayılmış olan çok nü-fuslu bir halk oldukları düşünüldü. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde Hititlere bağımlı olan Batı Anadolu'daki krallıkların kurucuları da muhtemelen onlardı.⁴ Fakat bu üç Hint-Avrupalı kavim Anadolu'ya hangi tarihte gelmişlerdi? Üçünün de Anadolu'ya gelişleri aynı zamanda mı yoksa farklı zamanlarda mı? Bu soruların kesin olan bir yanıtı yoktur. Eğer onlar farklı zamanlarda Anadolu'ya geldilerse onların hangisinin diğerinden ya da diğerlerinden önce geldiği ve ne kadar zaman önce ya da sonra Anadolu'da oldukları sorularının da kesin bir cevabı bulunmamaktadır.⁵ Son zaman-larda onların Anadolu'ya göçle gelmedikleri, Anadolu'nun yerlisi oldukları görüşü de tartışılmaya başlandı.⁶

Bugüne kadar yapılan arkeolojik araştırmalar, Hint-Avrupalı bu üç halkın tam olarak hangi tarihten itibaren Anadolu'da olduklarının delillerini bulmaya çalıştı. Eski ve Orta Bronz Çağı yerleşmelerindeki yakılıp yıkılmayla ilgili bulgular bu an-lamda değerlendirildi. Söz konusu yerleşmelerin kültürleri incelenerek bu kültür un-surlarında bir bütünlük ya da devamlılık olup olmadığına bakılarak bir sonuca ula-şılmaya çalışıldı. Her ne kadar bu araştırmaların sonucunda aranan ipuçları ya da deliller, yani yakılıp yıkılmanın izleri, eserlerde stil birliği (özellikle bezeme bakımın-dan), yüksek seviyede bir kültürel devamlılık görülmüş⁷ olsa da bunlar, İÖ 3. Binyıl sonunda Anadolu'da meskûn oldukları kesin olarak bilinen Hint-Avrupalıların ne zamandan beri Anadolu'da oldukları ya da Anadolu'ya hangi tarihte kesin olarak gel-dikleri sorusunun yanıtını vermek anlamında yeterli olmadı. Onların Anadolu'nun yerlisi oldukları görüşünün ise filolojik delilleri mevcut olmadığı gibi İÖ 3. Bin yılın ikinci yarısından itibaren Hint-Avrupalı olan bir kitleli göçün varlığı, Braudel'in şu ifadesinden de anlaşılacağı üzere göçlerin dar bir alanla sınırlı olmayan bir coğrafya-da yaşanmış olmasından anlaşılmaktadır:

3 Alp, *Kaynaklar*, 17; O. R. Gurney, *Hititler*, Dost yay. Ankara 2001, s. 107.

4 Hitit İmparatorluğuna bağımlı olan Batı Anadolu devletleri konusunda bk. Ahmet Ünal, *Hititler Dev-rinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul 2002, s. 107; Mehmet Ali Kaya, *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları I-II*. İlya yay. İzmir 2012, s. 180.

5 T. R. Bryce, a.g.e., 42; Ünal, a.g.e., s. 25.

6 Ersin Doğer, *İzmir'in Smyrnası*, İletişim yay. İstanbul 2006, s. 33.

7 Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara 1998, s. 22, 35; J. Mellaart, "Anatolia and the Indo-European", *Journal of Indo-European Studies IX*. 1981, s. 137; H.C. Melchert, "Prehistory". Şurada: *Anadolu'nun Gizemli Halkı Luviler* (ed. H.C. Melchert), (çev. B. Baysal-Ç. Çıdamlı). İstanbul 2010, s. 38.

“Eski Bronz çağının en güçlü yerleşmelerinden birisi olan Troia (Troia II) da dâhil olmak üzere Anadolu, Ege adaları (Girit hariç) ve Yunanistan takriben İÖ 24. Yüzyılda Hint-Avrupalı halklar tarafından istila edildi. İstilacılar, söz konusu bu ülkelerin halklarını birden bire silip süpürdüler. Onlar, istila ettikleri ülkelerin halklarına göre daha az gelişmişlerdi ve muhtemelen Anadolu’daki Hititler ve Luviler ile Yunanistan’daki Mykenlerin atalarıydılar.”⁸

Hint -Avrupalı kavimlerin Anadolu’ya göçünün birden bire değil, tedricen olduğu ve göç hareketliliğinin birkaç yüzyıl devam etmiş olması muhtemel gibi görünmektedir. Göçün başlangıç tarihinin ise İÖ 2300 dolaylarında ya da İÖ 2200 yılında olduğu konusunda bir dereceye kadar genel bir kabul olduğu görülmektedir.⁹ Nitekim Troia’da yapılan araştırmalar da bu kentin birisi (Troia II) İÖ 2350 yılında, ikincisi (Troia III) İÖ 2200 yılında olmak üzere takriben 150 yıl ara ile iki kez bir yangınla sona erdiğini tespit etti. İÖ 2350 yılındaki yangından kaçarak kurtulan Troia sakinlerinin geri dönüp kenti, yani Troia III’ü yeniden inşa ettiklerini ve bu yangına bir düşman saldırının neden olmadığı söylendi. Kentin (Troia III) İÖ 3. Binyıl sakinlerini İÖ 2200’de yerlerinden eden istilacı göçmenler ise İÖ 24. Yüzyıldaki göçlerin neden olduğu kavimler/halklar hareketliliği ya da yerleşik halkların meskûn oldukları yerleri terk etmeleriyle sonuçlanacak olan bir kargaşa ortamı içinde olanlardı.¹⁰ Troia III’ü ortadan kaldıran ve kentin yeni sahibi olan bu istilacı göçmenler, Anadolu dışından değil, Anadolu’nun daha soğuk olan iç ve doğu kesimlerinden geldikleri, evlerini inşa etme üsluplarından ve o dönemde İç Anadolu’da çok yaygın olan günlük eşyaları üretme tarzından kesin olarak anlaşıldı.¹¹ Onlar, Troia’nın Anadolu karakterini değiştirecek farklı bir etnik-kültürel kimliğin sahibi değildiler. Fakat kentin Anadolu içlerinden gelen bu yeni sakinleri (Troia IV), İÖ 1700 dolaylarında Luviler tarafından ele geçirilmiş olduğu tarihe kadar kentte yaşadılar.¹² Luvilerin kenti (Troia VI), kültürel anlamda öncekilerden, yani Anadolu olandan tamamen farklıydı. Artık kent, sur yapım tekniği, konut mimarisi, çanak çömlek üretim tekniği ve şekli, ölü gömme yöntemleri gibi yönlerden Anadolu özellik sergilemiyordu. Hem ticarete hem de savaşlarda bir üstünlük ve hızlılık aracı olarak insanlığın hizmetine girecek olan “At”

8 F Braudel, *Bellek ve Akdeniz. Tarih Öncesi ve Antikçağ* (çev. A. Berktaş), Metis yay. İstanbul 2007, s. 149.

9 Melchert, *a.g.e.*, s. 35; Akurgal, *a.g.e.*, s. 17; Kaya, *a.g.e.*, s. 73; B. Brandau-Schickert-Jablonka, *Resimlerle Troia* (çev. A. Kanat). Arkadaş yay. Ankara 2010, s. 36; Barudel, *a.g.e.*, s. 149.

10 Brandau-H.Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 36; Eski Bronz çağının yıkılıp yıkılma ya da terk izlerinin görüldüğü diğer Anadolu yerleşmeleri ise şunlardır: Beycesultan (İÖ 2300). Bk. J.G.Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. (çev. E. Davutoğlu). Arkadaş yay. Ankara 2001, s. 30; Alacahöyük, Boğazköy, Alishar, Bitik, Karaoğlan, Dündartepe, Karahöyük, Ahlatlıbel, Etiyokuşu. Bk. Akurgal, *Anadolu*, s. 35.

11 Brandau-Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 44.

12 Brandau-Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 52.

da ilk kez İÖ 1700'den itibaren (Troia VII'da) görülür.¹³ Atın ilk olarak İÖ 4000 yılında bugünkü Ukrayna'da evcilleştirilmiş olduğu bilinmektedir.¹⁴

Troia III'ü yakıp yıkan göçmenlerin kendilerini hangi adla andıkları ya da onların çağdaşlarınınca hangi adla anıldıkları kesinlikle bilinmiyor. Fakat onlarla çağdaş olan orta Anadolu'daki halklara Hattiler denildiği İÖ yaklaşık 2350 yılı ve sonrasına ait olan Akadça çivi yazılı belgeler sayesinde bilinmektedir.¹⁵ Fakat iki Akad kralının (Sargon ve torunu Naramsin) Anadolu'ya yaptıkları seferlerden sonraki bir tarihte Hattilerin ülkesinin de Hint-Avrupalı istilasına uğradığı kesinlikle bilinmektedir. İstilacıların bir kolunu daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Nesice konuştuğu yazılı kaynaklardan bilinen Nesilerdi. Fakat Nesiler, Anadolu'ya geldiklerinde sahip oldukları bu adlarını daha sonra muhafaza edemediler. Onlara da Hattiler/Hititler denildi. Bir başka kalabalık olan kolu ise daha sonra Luviler olarak yazılı kaynaklarda anılacak olan halklardı.¹⁶

İÖ 24. Yüzyılda başlayan, Troia III'ü İÖ 2200'de yakıp yıkan ve birkaç yüzyıl hareketli kalan kitlesele göçe yol açan neden neydi? Bu soruya kesin olarak cevap verebilmemizi sağlayan bir delil yok. Fakat göçlerin çok uzun süre devam etmiş olması, göçlere yol açan nedenin bir kıtlık yaşanmış olabileceğine işaret eder ki kıtlığın da nedeni iklimde meydana gelen soğumadır. Kimi araştırmacıların işaret ettiği gibi Dünya'nın kuzey yarım küresindeki sıcaklıklar, İÖ 3. Binyıl sonlarından İÖ 2. Binyıl sonlarına kadar olan 1000 yıllık bir zaman dilimi içinde sürekli azalarak 1.5 santigrat kadar soğumuştur. Bu derecede bir soğumanın hayvanları, bitki örtüsünü ve böylelikle insanların temel yaşam koşullarını nasıl derinden etkileyebileceği ise şöyle vurgulanmıştır:

*“Günümüzde 15 santigrat dolaylarında olan ortalama sıcaklık, yalnızca yarım derece artacak olsaydı, İngiltere'de şarapçılık ve Grönland'da tarla tarımı olanaklı duruma gelirdi. Üç derece azalsaydı, Orta Avrupa'da bir sonraki buzul çağı başlardı. Daha soğuk bir iklim, her dönemde kışların daha soğuk ve yazların daha yağmurlu olacağına, yerel koşullara uyum sağlamış olan tarım şekillerinin artık yeterince verimli olmayacağına, insanların hayvanların eziyet çekeceğine, hastalıkların ve nihayet yurtlarını terk edip, daha bereketli toprakların arayışına çıkacağına işaret etmiştir. 1.5 santigratlık bir azalma belli bir oranda karmaşa oluşturmak için yeterliydi”.*¹⁷

13 Doğer, *a.g.e.*, s. 33.

14 J. Diamond, *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (çev. Ü. İnce), Tübitak Yay. Ankara 2013, s. 217, 516.

15 Yiğit, *a.g.e.*, s. 39, 41.

16 Hititler ve Luvilerin Anadolu'nun yerlisi olabilecekleri yönündeki görüş konusunda bk. Doğer, *a.g.e.*, s. 34.

17 Brandau-Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 43.

İÖ 3. Binyılın son yüzyılına girilmeden önce başlamış gibi görünen büyük kitlesel göçün hareket noktası ve ya ana yurdu neresiydi? Onlar hangi yolu ya da yolları kullanarak Anadolu'ya göç etmişlerdi? Bu soruların yanıtını bulmak adına da çok tartışma yapıldı ve olası her ipucu değerlendirildi. Anayurt konusunda Kuzey Afrika'dan deniz yoluyla gelmedikleri kesindi. Batı'dan Ege Denizi yoluyla da gelmediler. Nitekim hiçbir bilim adamı bu olasılıklar üzerinde durmadı ki buradan onların Anadolu'ya geldiklerinde denizci bir kavim olmadıkları sonucuna varmak mümkündür. Fakat bunlar dışındaki her olasılık onların anayurtları olarak değerlendirildi. Bu olasılıklara göre onların anayurdu, Doğu'ya (Doğu Anadolu, Güney Kafkasya, Kuzey Mezopotamya), Kuzey'e (Güney Rusya, Karadeniz'in Kuzeyi), Batı'ya (Orta Avrupa ve Balkanlar) yerleştirildi.¹⁸ Bu yönlerdeki önerilere göre III. Ur sülalesi döneminde Kuzey Mezopotamya (ya da Münbit Hilal denilen bölge) Hititlerin anayurduydular. Bu görüşün dayanağı ise Hititlerin kullandıkları çivi yazısı ile III. Ur Sülalesi zamanında kullanılan çivi yazısı arasındaki yakın benzerliktir.¹⁹ Ancak çivi yazısı benzerliğinin göçle ilişkilendirilmesi, hem kronolojik olarak ikisi arasında çok uzun bir zaman dilimi olması dolayısıyla hem de Hitit çivi yazısının Mezopotamya'dan değil Kuzey Suriye'den Anadolu'ya gelmiş olması nedeniyle hemen hemen olanaksızdır. Hititlerin kullandığı çivi yazısı Hitit Krallığı'nın kurucusu olan I. Hattuşili Dönemi'nde, yani İÖ 16. Yüzyıl ortalarında, bu göçlerin yaşandığı dönemden takriben 500 yıl sonra Hattuşili'nin Kuzey Suriye'ye yapmış olduğu sefer dönüşünde Anadolu'ya getirilip kullanıldı.²⁰ Hititlerin Kafkasların kuzey eteklerinden Anadolu'ya göç etmiş olduklarına dair öneri ise arkeolojik araştırmalar ışığında değerlendirilmiş, onların göç ettikleri bu yörede *Kurgan* olarak bilinen arkeolojik kültürle bağlantı kurulmuştur. Bu kültürün insanları ilk olarak Avrasya bozkırlarından yayılmışlar ve İÖ 5. Binyıl sonlarına doğru Karadeniz kıyılarına ulaşmışlardır. İÖ 3. Binyıla gelindiğinde Baltık Denizi'nden Ege'ye kadar Avrupa topraklarına yayılmışlardır.²¹ Fakat Hititlerle ilgili bu görüşe muhalif olan bilim adamlarına göre Güney Rusya ve Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu'ya yayıldığı söylenen Kurgan kültürünün Hitit göçleri ile bağdaştırılması mümkün değildir.²² Hititlerin Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya geçmiş oldukları önerisine göre, Hititler ilkin Yeşılırmak havzasına yerleştiler, sonra batıya doğru ilerleyerek Kızılırmak havzasına ulaştılar ve oraya yerleştiler. Ancak yapılan kazı çalış-

18 Bryce, *a.g.e.*, s. 42.

19 L. Wolley, *A. Forgetting Kingdom*, London 1953, s. 34; Firüzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, T.T.K. yay. Ankara 1998, s. 82-83.

20 Yiğit, *a.g.e.*, s. 59; Alp, *a.g.e.*, s. 6; S. de Martino, *Hititler*. (çev. E. Özbayoğlu). Ankara 2006, s. 20; Kaya, *a.g.e.*, s. 88, 226.

21 Macqueen, *a.g.e.*, s. 27.

22 Ünal, *a.g.e.*, s. 27.

malarında bu görüşü destekleyecek materyaller bulunmamıştır.²³ Anayurdu Kafkaslar olduğunu söylenen istilacı göçmenlerden Luvilerin göçüyle ilgili olarak önerilen bir yol da Kafkaslar-İran-Kuzey Mezopotamya güzergâhıdır. Bu görüşe göre onlar, Kuzey Mezopotamya'dan bugünkü Çukurova'ya ulaştılar.²⁴ Söz konusu göçlerin anayurdunun Orta Avrupa ve Balkanlar olduğunu ve onların Anadolu'ya Çanakkale ve Boğazlar yoluyla geldiklerini düşünenlerin delilleri de tartışılmaz değildir. Bunlardan birisi çivi yazılı bir tablette geçen şu ifadedir:

“Göğün Güneş Tanrısı, Efendim, İnsanoglunun çobanı yukarıya geldin sen. Göğün Güneş Tanrısı, denizden geldin ve şimdi göklere çıkıyorsun”.

Bu tablette söz edilen denizin Karadeniz mi yoksa Hazar Denizi mi olduğu bilinmiyor.²⁵ Ayrıca Güneş Tanrısının (Şamaş) Mezopotamya kökenli olması²⁶ dolayısıyla söz konusu tablet de Hititlerin Anadolu'ya geçerken hangi yoldan ve yönden gelmiş oldukları sorusunun yanıtlanmasında yeterli görülmemiştir. Hititlerin ve çağdaşı olan diğer Hint Avrupalıların Çanakkale ve İstanbul boğazlarını ya da ikisinden birisini aşarak Anadolu'ya gelmiş olabileceğiyle ilgili ikinci görüşün temelinde filolojik araştırmalar vardır. Buna göre Hititçe Batı Avrupa dil grubunda yer alan Keltçeye, İtalik dillere ve uzak bir ihtimal de olsa Germen dillerine daha yakındı. Bu benzerlik Hititlerin Avrupa yönünden Thrakya'ya ve oradan Boğazlar üzerinden Anadolu'ya girmiş olabileceklerini düşündürebilir. Fakat bu görüşün Hititleri, Keltler, İtalikler ya da Germenlerle akraba yapan tarafı günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir.²⁷ Hititler ve çağdaşı olan diğer Hint-Avrupalıların Batı'dan boğazlar yoluyla Anadolu'ya gelmiş olabileceğine ilişkin bir başka argüman ise Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren Kimmerler dışındaki istilacı göçmenlerin boğazlar yoluyla Anadolu'ya gelmiş olmalarıdır. Sonraki göçlerden ilki Mısır yazılı kaynaklarında Deniz Kavimleri olarak anılmış olan ve günümüz tarihçilerinin Ege Göçleri olarak tarihe mal etmiş oldukları göçler, ikincisi ise Keltler idi. Keltler, İÖ 280 yılında takriben 300 bin nüfusu olan kitlel bir göç hareketi başlatmışlar, bunların büyük bir grubu Makedonia, Yunanistan, İlyria (Arnavutluk) ve Thrakya'yı istila ederken, yarısı silahlı olmak üzere 20 bin kişilik bir grubu da İÖ 278/7 yılında boğazlar yoluyla Anadolu'ya geçmişti.²⁸ İÖ 24. Yüzyılda meydana gelen kitlel göçün anayurdunun Karadeniz'in kuzeyinde olduğu düşüncesi, Atın ilk kez, Güney Rusya'da, yani bugünkü Ukrayna topraklarında

23 Kinal, *Anadolu*, s. 82.

24 Kaya, *a.g.e.*, s. 73; Hititlerin anayurdu konusunda görüşler ve eleştirilerle ilgili geniş bilgi için bk. Ünal, *a.g.e.*, s. 11.

25 F Somer, *Hethiter und Hethitish*, Stuttgart, 1947, s. 1; B Brandau-H. Schickert, *Hititler. Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Arkadaş yay. Ankara 2004, s. 20.

26 Ünal, *a.g.e.*, s. 26.

27 Ünal, *a.g.e.*, s. 27.

28 Mehmet Ali Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Çizgi yay. Konya 2011, s. 19., 33.

yaşayan halklar tarafından İÖ 4000 yılında evcilleştirilmiş olduğunun bilinmesiyle de desteklenebilir.²⁹

Göçmenlerin kimi yerleşmeleri yakıp yıktıkları ya da yakılıp yıkılmalarına neden oldukları arkeolojik araştırmaların sonuçlarından bilinmektedir. Göçün sonuçları ise daha iyi bilinmektedir. Her şeyden önce göçmenler, İÖ 2. Binyıl Anadolu'sunun Hint-Avrupa ağırlıklı bir nüfusa sahip olmasını sağladılar. Bu Hint-Avrupalılardan birisi kendilerine Nesili diyen Hititler, ikincisi Hitit çivi yazılı belgelerinde adı geçen Palalar ve üçüncüsü ise hem Hitit çivi yazılı belgelerden adı bilinen hem de hiyeroglif yazıyı kullanmış olan Luvilerdir. Anadolu'nun Hint-Avrupalı olmayan halkının, yani Hattilerin dili Nesililerin Hatti ülkesine gelip yerleşmesinden sonra yalnızca Hititlerin dinsel metinlerinde kullanılan dil olarak mevcudiyetini koruyabildi. Anadolu'nun bugünkü Çukurova'nın batısından itibaren neredeyse batı yarısı ise Luvilerin ülkesi olmuştur. Kimi araştırmacılara göre Troia IV, İÖ 1700 yılında Luviler tarafından ele geçirildi.³⁰ Anadolu'nun İÖ 2. Binyıl halklarının meskûn oldukları yerlere bakıldığında Luvilerin Hititlerden daha önce Anadolu'ya girmiş oldukları düşünülebilir. Eğer öyleyse daha önce Anadolu'ya giren Luviler, Hititler gibi Anadolu'nun merkezi bölgedeki Kızılırmak havzasında kalamadılar. Geriden gelenlerin, yani Hititlerin baskısı onların Anadolu'nun hem dağlık olan hem de denize yakın olan güney ve güneybatı bölgelerine dağınık olarak yerleşmelerine neden oldu. Belki de kimi tarihçilerin ihtimal dâhilinde gördükleri gibi bu göçmenlerin bir grubunu da Hititlerin İmparatorluk döneminde Batı Anadolu'da meskûn bulunan ve Hititlere yeminli antlaşmalarla bağımlı olan Arzava ülkelerinin halkları oluşturdu.³¹ Fakat ne onlar ne de Luviler, göçlerden sonra yerleştikleri Anadolu'da siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda Hititler kadar başarılı olamadılar. Kızılırmak havzasına yerleşen Hititlerin daha maceracı olan grupları da Luvilerin ardından Anadolu'nun Akdeniz'e kıyısı olan güney bölgelerine doğru ilerlemiş olabilir. Eğer öyleyse onların bir kısmı geri dönüp Kızılırmak havzasında kalan akrabalarına katılırken bir kısmı Anadolu'nun Çukurova bölgesi dolaylarında kalmış ve oradan batıya ve kuzeye doğru yayılmış olabilir.

Anadolu'ya ikinci büyük kitlesel göç, daha önce de söylediğimiz gibi İÖ 2. Binyılın son iki yüzyılına doğru gerçekleşti. Günümüz tarihçilerinin *Ege Göçleri* dediği³² bu kitlesel göçün Mısır'a dayanan uzantılarına Mısırlılar tarafından "*Deniz Ülkelerinden Gelenler*" ya da "*Dört Bir Yandan Gelen Kuzeyliler*" denildi. Günümüz tarihçileri Mısır firavunu Merneptah'ın bu ifadelerini "*Deniz Kavimleri*" ya da "*Deniz Halkları*"

29 Atın evcilleştirilmesi konusunda bk. Diamond, *Çelik*, s. 217, 516.

30 Brandau-Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 53.

31 Kaya, *a.g.e.*, s. 87.

32 A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K. yay. Ankara 2004, s. 87-88; Kaya, *a.g.e.*, s. 11-12.

şeklinde kısaltarak tarihe mal ettiler.³³ Bu göçlere ilişkin bilgi edindiğimiz tek çağdaş yazılı kayıt iki Mısır Firavuna, yani Merneptah ve III. Ramses'e aittir. Merneptah'ın yazıtı Karnak'da, Ramses'ininki Medinet Habu'daki büyük tapınaktadır. Göçlerle çağdaş olan Ramses'e ait bir başka kayıt da "Büyük Harris Papirüsü"ndedir. Merneptah, 1224/1213-1204 yılları arasında, Ramses 1184-1152 yılları arasında hüküm sürdü. İki firavunun savaştığı saldırganların göç halinde oldukları, onların kadınları ve çocuklarının yanlarında oldukları bilgisinin III. Ramses'e ait Harris Papirüsü'ndeki kayıtlarında yer almış olmasından anlaşılmaktadır.³⁴ Göçlerin hangi tarihte meydana geldiği ise bu iki firavun ve yazıtları sayesinde yaklaşık olarak bilinmektedir. Merneptah onları hükümdarlığının 5. yılında yani 1219/1209 yılında yendi. Bu bilgiden anlaşılmaktadır ki, göçlerin başlangıç tarihi İÖ 1220'den (ya da en geç İÖ 1209'dan) önceki bir tarihte başlamıştı. Mısır Firavunu Merneptah'ın hükümdarlığının başlarına tarihlenen İsrail Anıt Taşı üzerindeki şu bilgilerden de Anadolu'nun siyasi yapısını değiştirecek olan kitlel göçlerin İÖ 1224 yılından daha önce bir tarihte başlamadığına işaret eder:

"İnsanlar barış içinde korkusuzca yollarda yürüyor, Libya, Hatti, Kenan, Aşkalon, Gezer, Yanoam (Galile yakını), İsrail, Hurru ve Mısır savaş yapmadan barış içinde yaşıyorlardı."

Kimi tarihçiler, göçlerin iki Mısır firavunun hükümdarlıkları döneminde yaşanmış olmasından hareketle iki dalga halinde meydana gelmiş olduğunu söylediği söz konusu kitlel göçün Mısır'a uzanan istilacı uzantıları, Firavun III. Ramses ile bu firavunun hükümdarlığının 5, 8 ve 11. hükümdarlık yıllarında, yani İÖ 1180, 1177 ve 1174'de olmak üzere üç kez savaştılar.³⁵ Bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Mısır, en az 44 (ya da 34) yıl istilacı göçmenlerle uğraşmak zorunda kaldı. Bu kitlel göçü bir bütün olarak düşündüğümüzde ise aralıklarla bir asır kadar devam eden bir göç hareketliliği söz konusu olabilir. Mısır firavunu III. Ramses'in "*Dünyanın kenarındaki ülkelere bile el uzatıyorlardı*" şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere göçün kapsadığı alanın dar bir alan ile sınırlı olmaması da bu olasılığa işaret eder. Mısır'a hem karadan hem de denizden saldırmışlardı. Batıda Libya'dan, doğuda Suriye'den yürümüşlerdi. Yine Mısır firavunlarının kayıtlarında yer alan ülke ve kavim adlarıyla ilgili bilgilerden anlaşılmaktadır ki Anadolu, Ege adaları ve Yunanistan, Mısır'a dayanan istilacı göçün büyük oranda ülkesiydiler. Mısır'a saldıranları, Anadolu'daki yurtlarından ayrılmak zorunda bırakanlar ise eski Yunan dilinde yazılmış antik edebi kaynaklar ile Demir Devri arkeolojik ve filolojik araştırmaların sonuçlarından bilin-

33 A. Kuhrt, *Eskiçağda Yakınoğu C. I-II*. (MÖ 3000-330) (çev. D. Şendil), İş Bankası yay. İstanbul 2013, C. II, s. 5.

34 Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s. 9; Merneptah ve III. Ramses'in firavun olarak hüküm sürdükleri yıllar konusunda bk. Kuhrt, *a.g.e.*, C. I, s. 268.

35 Kaya, *a.g.e.*, s. 243.

diği kadarıyla Thraklardı. Ancak Thraklar, göçün çağdaşı olan Mısır firavunlarına ait yazıtlarda hiç söz edilmez. Bu kayıtlarda söz edilen ülke ve kavim adları Mısırların tanıdığı adlarıyla şunlardır:

*“Şrdn (Şerden/Şardana), Ekwş (Ekveş/Akaivaşa/Aka), Trş (Tereş), Şkrwş (Şekleş/Şikalaya), RwkW (Lukka), Dnn (Denyen/Danuna), Tjkr (Tjekker/Zakkala), Prst (Peleset/Filist), Wşş (Veşveş), Khk (Libyalı bir topluluk), Libu (Libya), Maşauaş ve Timuliuiu.”*³⁶

Firavun Merneptah'ın “... Bir anda ülkeler harekete geçti, savaşlar başladı. Hiçbir ülke onların önünde duramadı: Hatti (Hitit), Kode (Kizzuvatta/Kilikya), Karkamış, Arzava ve Alaşiya (Kıbrıs). Bunların kolları kanatları kesildi...”³⁷ şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere İÖ 13. Yüzyılın son çeyreğine doğruya başlayan göçlerin içinde yer alan ya da göç anlamında hareketli olan kavimler ya da halklar, Mısır belgelerinde adları sayılan kavimlerden ibaret değildi. Çünkü firavunlar, istilacı göçmenlerin yalnızca Mısır'a saldırmış olanlarını ve uzantılarını tanıyordu. Hatti ülkesinin ve Arzava ülkelerinin önünde duramadığı istilacı göçmenleri ise tanıyamıyorlardı. Firavunların Deniz kavimlerince tahrip edildiğini söylediği ülkelerle ilgili bilgilerin doğruluğunun işaret ve izleri ise çivi yazılı belgelerde ve arkeolojik araştırmaların sonuçlarında görülmüştür. Bu çivi yazılı belgelerden birisinde Hitit kralı Şuppiluliuma'nın ülkesinde yaşanan kıtlık dolayısıyla Mısır Firavunu Merneptah'tan hububat yardımı talebinde bulunduğu anlatılır. İkincisinde Şuppiluliuma'nın isteği üzerine Ugarit (=Suriye/Ras Şamra) Kralı Ammurapi gemilerini Ura Limanı'na göndermiş olduğu bilgisi bulunmaktadır.³⁸ Şuppiluliuma'nın bu isteğini yerine getirmesi nedeniyle saldırılara karşı savunmasız kalan Ugarit kralı, Alaşiya kralına yazdığı mektubunda “yakınlarda gemi görünürse, kendisine hemen haber gönderilmesini” rica ediyordu. Ancak sayısı yedi olan bu gemiler görüldüğünde yapılacak bir şey yoktu. Çünkü kralın askeri güçleri Hitit topraklarındaydı.³⁹ Bu nedenle Ugarit Kralı, Kargamış (=Gaziantep'te) kralından askeri yardım istemek zorunda kaldı. Fakat Kargamış kralı onun yardım isteğini önemsemedi. Arkeolojik araştırmalar ise takriben 1200'de Suriye bölgesinde başta Ugarit ile Emar olmak üzere bir takım kentlerin yıkıldığını, yeniden yerleşim görmediğini, yaklaşık olarak aynı zamanda Yunanistan'daki Myken

36 N.K. Sanders, *The Sea Peoples*. London 1985, s. 105, 119; J.H. Breasted, *Ancient Records of Egypt*, IV, Chicago 1906, s. 59; E. Zangger, “Who were the Sea People”. *Aramco World* 46/3, 1995, s. 22; Mansel, *Ege ve Yunan*, s. 88; Kaya, *a.g.e.*, s. 15; Kuhrt, *a.g.e.*, II, s. 6.

37 Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s.7; Kaya, *a.g.e.*, s. 247; Sanders, *Sea Peoples*, s. 119; Mansel, *a.g.e.*, s. 88.

38 Gemiler gönderildikten kısa bir süre sonra, istilacıların Ugarit topraklarına ulaşmış olduğu Ammurapi'nin Alaşiya (Kıbrıs) kralına yazdığı bir mektup ile Kargamış kralıyla olan yazışmalarından bilinmektedir. Bk. Firuzan Kinal, “Ugarit Krallarının Tarihi”, *A.Ü.D.T.C. Yay. C. VIII-XII, S.14-23* (1970-1974), Ankara 1963, s. 15; Gurney, *a.g.e.*, s. 43; Kaya, *a.g.e.*, s. 197.; II, s. 8; Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s. 12; Martino, *a.g.e.*, s. 74.

39 Kinal, *a.g.m.*, s. 15.

kalelerinin çöküntüye uğradığı, sonunda harap olarak terk edildiğini, Kıbrıs'ta ise tahribat izlerini tespit etmiştir.⁴⁰

Denizden gelen bu düşmanlar, kısa süre sonra Anadolu dâhil tüm Ön Asya'yı istila edecek olan Ege Göçlerinin ilk dalgasının öncüleriydi.⁴¹ Bu öncüler denizden geldiklerine göre, onların Anadolu'nun kıyıya yakın olan bölgelerinin sakinleri oldukları düşünülebilir. Eğer öyleyse Ege Göçlerinin ilk dalgasından en çok etkilenenler kıyı bölgeleriydi. Hitit merkezi bölgesi ve çevresi bu göçlerden daha geç bir tarihte etkilenmiş olabilir. Nitekim Hitit kralı Şuppiluliuma (İÖ 1214-1190), krallığının beşinci yılında istilacılara karşı bir deniz zaferi kazanacak,⁴² istilacıların ilk saldırısından ülkesini korumak için Alaşya'ya sefer düzenleyecek kadar enerjiktir. Şuppiluliuma'nın mücadelesi, öyle görülüyor ki firavun III. Ramses'in hükümdarlığı dönemindeki ikinci dalga istilacı göçlerin yaşandığı zamana kadar Hitit İmparatorluğunun tamamen dağılmasına engel oldu.⁴³ Fakat Medinet Habu'daki yazıtta yer alan "*Hatti memleketinden hiç biri bunların hücumuna karşı duramadı. Kode (Kadeş), Kargamış, Arzava, Alaşya tahrip edildiler. Bunlar Amurru memleketi civarında karargâh kurdular ve buranın halkını tamamen mahvettiler*,"⁴⁴ şeklindeki bilgiden de anlaşılacağı üzere III. Ramses'in 8. hükümdarlık yılında (İÖ 1176) Hitit imparatorluğu yıkılmış durumdaydı.⁴⁵ Şuppiluliuma'ya askeri yardım gönderen Ugarit savunmasız kalmış, saldırıganlar tarafından ele geçirilmişti.⁴⁶

Firavunların tanımadığı istilacı göçmenler ise eski Yunan dilinde yazılmış antik edebi kaynaklar ile Demir Devri arkeolojik ve filolojik araştırmaların sonuçlarından bilindiği kadarıyla Thraklardı. Herodotos tarafından Hintlilerden sonra dünyanın en kalabalık halkı diye tanımlanan Thrak kabilelerini⁴⁷ yerlerinden oynatanlar ise Tuna Nehri'nin gerisinden Orta Avrupa'ya kadar olan bölgelerde meydana gelen kavimler baskısı olabilir. Eğer öyleyse kimi araştırmacının tahmin ettiği gibi, Tuna boylarından itibaren yerlerinden edilip hareketlendirilmiş olan kavimlerin baskısı Thrakları yerlerinden oynatmış ve Thraklar da önlerine çıkan diğer yerleşik halkları yerlerinden etmişti.⁴⁸ Böylece çığ gibi büyüyecek olan zincirleme bir göç hareketi başlamış ve zincirleme göçün uzantıları, daha önce belirtmiş olduğumuz gibi firavun Merneptah'ın

40 Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s. 3.

41 Kaya, *a.g.e.*, I, s. 197-198.

42 Ünal, *a.g.e.*, s. 83; Brandau-Schickert, *Hititler*, s. 295; Gurney, *a.g.e.*, s. 42.

43 Gurney, *a.g.e.*, s. 43.

44 Kinal, *a.g.e.*, s. 126; Gurney, *a.g.e.*, s. 43.

45 Hitit İmparatorluğu ile ilgili yazılı vesikalar II. Şuppiluliuma döneminden sonra birden kesilmiştir. Bu bağlamda göç hareketleri sonrası imparatorluğun yıkılışı II. Şuppiluliuma zamanına tarihlenir.

46 Brandau-Schickert, *Hititler*, s. 295.

47 Herodotos, *Herodot Tarihi* (çev. M. Öktem), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2004, s. 3.

48 Mansel, *a.g.e.*, s. 88.

5. hükümdarlık yılında (İÖ 1220/1209) Mısır'a saldırmıştı. Göçün zincirleme olması, göç hareketliliğinin kapsamını Mısır'a kadar tüm Ön Asya'yı etkileyecek şekilde genişletti. Yerlerinden oynatılan halkların da göçmen durumuna düşmesi, göç hareketliği içerisinde etnik çeşitliliği artırmıştı.⁴⁹ Böylesine çok etnik çeşitliğe neden olan göçmenlerin nüfusu hiç kuşkusuz az değildi. Fakat bu konuda bize kadar ulaşmış bulunan rakam kaydı yok. Öte yandan göçlere katılanların sayısının yüzbinlerle ifade edilebileceğine dair fikir edinebileceğimiz kayıtlar ve bilgiler mevcuttur. Bunlardan birisi III. Ramses'in Büyük Harris Papirüsü denen belgesinde yer alan şu ifadedir: "... *sahildeki kumlar gibi kendi adımı taşıyan kalelere yerleştirdim. Yüzbinlerceydiler.*"⁵⁰ Diğer Merneptah'ın Delta'da yendiği deniz kavimlerinden toplam 9200 kişiyi esir almış olduğu bilgisidir. Bunlardan 7000'i Libyalı esirdi. 2200'ü ise Şerdana, Ekveş/Aka, Tereş ve Şekeleşlerden alınmıştı.⁵¹ Bu göçlerden takriben bin yıl sonra (İÖ 280-277) Makedonia, Yunanistan, Thrakya ve Anadolu'yu istila eden Kelt/Galat göçünün toplam nüfusunun yaklaşık 300 bin olduğunun bilinmesi⁵² de bize bir fikir verebilir.

Ege Göçlerinin Anadolu'ya yönelen kolu, Thrakya üzerinden ilerleyerek Marmara Denizi ile Karadeniz arasında kalan Thrakya topraklarına yayıldılar. Oradan onlar, önlerindeki yerleşim birimlerinin sakinlerini yerlerinden ederek ilerlediler. Muhtemelen İÖ 278/7 yılında Anadolu'ya geçen Galatlar gibi İstanbul ve Çanakkale boğazlarını aşarak Anadolu'ya girdiler.⁵³ Anadolu'yu istila eden bu istilacı göçmenler, yani hem Thraklar hem de onları yerlerinden eden Orta Avrupalılar denizci değildi. Bu nedenle onların boğazları nasıl geçtikleri bilinmeyen bir konudur. Pers krallarının ordularını gemilerle oluşturdukları köprüler sayesinde boğazlardan geçirdikleri,⁵⁴ Galatların ise gemilerle ve Bithynia kralının yardımıyla boğazları geçtikleri bilinmektedir.⁵⁵ Thrakların Anadolu'ya boğazlardan geçişine engel olabilecek büyüklükte

49 Hem Mısır firavunları Merneptah ve III. Ramses'in yazıtlarında adları geçen kavim adlarının çokluğu hem de bu göçlerin neden olduğu karanlık çağın koşullarını yansıtan Homeros'un *Odyseia* (...) destanında yer alan Girit ile ilgili şu bilgiler, Ege Göçleri dediğimiz kitlesel göçe dahil olanların etnik çeşitliliğinin çokluğunun işaretidir: "*Girit denen bir ülke var şarap rengi denizin ortasında/ Denizle çevrilidir, güzel ve dahi semiz/çok insan var içinde/ sayamazsın, doksan tane de kenti/karışmıştır bir dil öbürüne*"; Homeros, *Odyseia* (çev. A. Erhat-A. Kadir), Can yay. İstanbul 2005, XIX, 172-177.

50 Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s. 7.

51 Kuhrt, *a.g.e.*, C. II, s. 5.

52 Kaya, *a.g.e.*, s. 26.

53 Illyria'ya yönelen bir grup, Adriyatik Denizi'nden gemilerle İtalya yarımadasının güneydoğusuna ulaşıp oraya yerleştiler. Makedonia üzerinden ilerleyen diğer bir grup, Yunanistan'a girip, buradaki Aka hâkimiyetini ve siyasi varlığını sona erdirdiler. Kinal, *a.g.e.*, 228. Büyük olasılıkla bir başka grupta, Karadeniz'in kuzeyinden Kafkaslara, oradan İran'a ulaştı. Bu halk, İÖ 8. ve 7. Yüzyıllar da adlarını pek çok yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz Medler ve Perslerdir. Kaya, *a.g.e.*, s. 11-12. Galat göçleri konusunda bk. Kaya, *a.g.e.*, s. 15.

54 Herodotos, IV, s. 87-89.

55 Kaya, *a.g.e.*, s. 33.

donanmaya sahip olan bir devlet yoktu. Hiç kuşkusuz kuşatma teknikleri henüz bilinmiyordu. Fakat bu göçlerin yaşanmış olduğu zamanda göçmenlerin saldırılarını neticesiz kılacak güçlü surları olan kentler de yoktu. Bu nedenle istilacı göçmenlerin kıyı bölgelerinde yerleşmelerin gemileri olan sakinlerinden, gemi ve gemici temin etmek suretiyle boğazları geçmiş olabileceklerini düşünmekten başka seçeneğimiz yoktu.

İstanbul ve Çanakkale boğazlarını aşarak Anadolu'yu giren göçün Thraklardan oluşan büyük bir gurubunu Herodotos'un Brigler dediği Phrygler oluşturuyordu. Hitit İmparatorluğu'nun takriben merkezi bölgesi, Demir Devri'nde Phryglerin ülkesinin bir parçası oldu. Öyle görülüyor ki Phryglerin daha maceracı olan bir kolu da Hitit Çağ'ında adı Kummuh (Klasik Çağda Kommagene) olan bugünkü Adıyaman'a kadar ilerlemişti. Onları bu bölgede durduran Asurlar, onlardan Muşkiler diye söz ettiler.⁵⁶ Anadolu'ya geçen diğer Thrak göçmenleri ise Marmara Denizi'nin Anadolu kesimine ve Anadolu'nun takriben batı yarısına yerleştiler. Klasik çağdan itibaren "Bithynia" ve "Mysia" adıyla anılacak olan bölgeye adını veren Bithynler ve Mysler, söz konusu bu Thrak göçmenleriydiler.⁵⁷ Thrakların Anadolu'ya göç ettiklerini, günümüzde Çanakkale ilinin doğu uç kısmı hariç, hemen hemen tümünü kapsayan Troias bölgesinde⁵⁸ yapılan kazılarda⁵⁹ ele geçen seramik delilleriyle desteklenmektedir. Bu seramikler, ünlü kral Priamos yönetimindeki Troia'nın yıkılmasından⁶⁰ sonra görülen kaba çanak-çömleklerdir. Bu çanak çömlekler Orta Avrupa kökenlidir. Ayrıca Troia'da bulunan seramik örneklerinin⁶¹ akrabalarına Geç Tunç Çağı Macaristan bölgesindeki kültürde rastlanmıştır. Muhtemelen İÖ I. Binyılın ilk yarısında Lidya bölgesinde meskûn bulunan Maionlar ile Lidyalılar da Thrak kökenliydi⁶². Mısır kayıtlarında Deniz kavimleri tarafından tahrip edildiği söylenen Arzaova'yı tahrip edenler de muhtemelen onlardı.

Mısır yazılı belgelerinden bilinmektedir ki Hatti (Hitit) ülkesi Deniz kavimlerinin saldırılarına dayanamadılar. Günümüz tarihçileri bu bilgidен hareketle Ön

56 Kinal, *a.g.e.*, s. 232, 255; Gurney, *a.g.e.*, s. 43.

57 Kaya, *a.g.e.*, I, s. 282.

58 Troia'nın sınırı, genel olarak, doğusunda Mysia, batı ve güneyinde Ege Denizi, kuzeyinde Hellespontos ve Propontis yer alır. Günümüzde Çanakkale Yarımadası ya da diğer deyişle Biga Yarımadası, genel olarak Aisepos (=Gönen) çayının Propontis'e döküldüğü yerden, güneybatı İda (=Kaz) dağına doğru bir yolun batısında kalan kesimdir. Ancak bu çizilen sınırın netliği söz konusu değildir. Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, T.T.K. yay. Ankara 2001, s. 58.

59 Kazı çalışmaları için bk. U. Esin, *Troya-Heinrich Schliemann Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla* (haz. U. Esin), Sandoz Kültür yay. no:13. İstanbul 1991.

60 Hisarlık'ta yedi yıl boyunca sistematik kazılar yapan C. Blegen'e göre, Akaların istilası sonucu yıkıldığı iddia edilen Troia kentinde yapılan kazı çalışmalarında bulunan Troia 7a katmanındaki bulgulara göre kent, Troia Savaşı'nın vuku bulduğu tarih İÖ 1250 yılına yaklaşık olarak tekabül eden bir yangın tarafından yıkıldığını söyleyerek iddiayı desteklemiştir. Bk. N. McCarty, *Troy. The Myth and Reality behind the Epic Legend*, Carlton, London 2004, s. 98.

61 Üzerinde boynuz benzer çıkıntılar ve halka motifleri bulunan bir tür seramik.

62 Kaya, *a.g.e.*, s. 299.

Asya'nın İÖ 2. Binyıl tarihinin ikinci yarısına damgasını vuran ve sonraki binyılda olmayan Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışının nedeni bu göçlerle ilişkilendirildi. Fakat arkeolojik araştırmalar, Hitit İmparatorluğu'nun bu istilacı göçmenlerin saldırısı dolayısıyla yıkılmış olduğunu kanıtlayacak hiçbir belge keşfetmedi. Bu nedenle Hitit İmparatorluğu'nun, geleneksel saldırgan düşmanları Gaşkaların tek başına Hitit başkenti Hattuşaş'ı ele geçirmesi ya da göç çerçevesinde hareketli olan göçmenlerle birlikte, hatta Hitit imparatorluğuna bağımlı krallıkların isyanlarıyla yıkılmış olabileceği düşünüldü.⁶³ Olası doğal afetler ve salgın hastalıkları gibi nedenler dışında önerilebilecek daha fazla olasılık da bulunmamaktadır. Bu nedenle her ne olursa olsun Hitit İmparatorluğunun göçler çerçevesinde yıkılmış olduğu bir gerçektir. Nitekim Hitit İmparatorluğu'nun son kralı Şuppiluliuma'ya ilişkin olarak mevcut bulunan yazılı kayıtlar da daha sonra ayrıca söz edeceğimiz gibi bu Hitit kralının istilacı göçmenlere karşı savaşmış olduğunun izlerini taşır.⁶⁴

Ege Göçlerinin sonuçlarına gelince: İÖ 2. Binyıl Anadolu'sunun hiçbir devleti sonraki binyılın devletleri arasında yer almadılar. Hitit başkenti Hattuşa da dâhil İÖ 2. Binyılın ünlü olan kentlerinin hemen hemen hiçbirisinin adı sonraki binyıla taşınmadı. Bazı tartışmalı bölge ve yerleşim birimleri isimleri dışında İÖ 2. Binyılın bölge ve yerleşim birimi adları bu göçlerden sonra unutuldu. İÖ 2. Bin yılda kullanılan Hitit Çivi yazısı da göçlerden sonra hiç kullanılmadı. Bu göçlerden sonra Anadolu yaklaşık 200-400 yıl devam eden karanlık bir dönem yaşadı. Karanlık dönemin sonunda Anadolu'da İÖ 2. Bin yıl devletleriyle hiçbir bağı olmayan yeni devletler kuruldu. Bunlardan birisi Phrygia Krallığı'ydı. Phrygler, Boğazları aştıktan sonra İç Anadolu'ya doğru ilerleyerek Hitit İmparatorluğu'na ait topraklara yerleşerek, bugünkü adlarıyla Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tümünü; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilinin batı kısmı kapsayan bölgeye adlarını verdiler.⁶⁵ Göçle gelen Phryglerin kalabalık bir grubu da Mezopotamya'ya doğru ilerledi. Asurluların Muşkiler dediği bu grup, Asurlulara yenildiler ve bu yenilgiden sonra onların büyük bir kısmı geri dönüp, Phrygia'ya yerleştiler. Dönmeyenler ise eski adı Kummuh/Komagene olan bu günkü Adıyaman ili sınırları içinde Asur'a bağımlı olarak kaldılar. İkincisi Phrygleri takip ederek boğazlar yoluyla Anadolu'ya giren gruptu. Onlar bugünkü Gediz ve Küçük Menderes ırmakları havzasına yerleştiler. Phrygia Krallığı'nın Kimmer saldırıları sonucunda yıkılmasından sonra Anadolu'nun en güçlü krallığı olarak ortaya çıkan Lidya Krallığı'nı kurdular. Bu iki krallık ve Anadolu'nun Hellenistik döneminde bir krallık haline gelen Bithynia'nın sakinleri, Thrak kökenliydi.

63 Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışıyla ilgili olarak bk. Martino, *a.g.e.*, s. 73; Gurney, *a.g.e.*, s. 41; Kinal, *a.g.e.*, s. 125; Brandau-Schickert, *Hititler*, s. 196; Kaya, *a.g.e.*, I, s. 156.

64 Bk. yukarıda dn. s. 37.

65 Sevin, *a.g.e.*, s. 193.

Nitekim Pers hâkimiyeti döneminde bile Marmara Denizi'nin doğu bölgesinin halklarına Asya Thrakları ya da Bithynia Thrakları denilmeye devam ediyordu.⁶⁶ Fakat Anadolu'ya kadınları, çocukları ve yaşlılarıyla birlikte göç halinde gelip yerleşen bu Thrak kabileleri, yani Bithynler, Phrygler ve Lidyalılar denizci kavimler değillerdi. Bu nedenle onlar Anadolu'nun batı kıyılarına yerleşmediler. Onlar tarafından iskân edilmeyen kıyı bölgelerine Yunanistan'dan gelen Aioller ve İyonlar yerleştiler. Onlar da Ege Göçleri çerçevesinde Yunanistan'daki yerlerinden edilmişler ve Anadolu'nun Batı kıyılarına göç ederek yerleşmişlerdir.⁶⁷ Phrygia Krallığı'nın doğusundaki Urartu Krallığı⁶⁸ ile Güney Doğu Anadolu'daki geç Hitit Devletleri yerli karakterliydi. Ancak Demir Devrinin bu devletleri, İÖ 2. Binyılın krallıklarından herhangi birisinin devamı ya da varisi değillerdi.

Ege Göçlerine yol açan neden neydi? Bu sorunun cevabı kesin olarak bilinmiyor. Fakat göçlere bir iklim değişikliğinin neden olmuş olabileceğine ilişkin görüş ikna edici gibi görünmektedir. Bu görüşe göre söz konusu iklim değişikliği, Anadolu'yu istila eden ilk kitlesele göçü takip eden bin yıllık süre içinde ortalama sıcaklık 1,5 santigrat derece kadar düşmüş, iklimsel soğuma dünyanın kuzey yarım küresinde açlık yaşanmasına neden olmuştur.⁶⁹ Nitekim Merneptah'ın Karnak'daki kahramanlık yazıtında da onların saldırılarının nedeninin açlık olduğu söylenmiştir.⁷⁰

Sonuç

Tüm bu anlattıklarımızdan sonra şu sonuçlara ulaşmış oluyoruz: Eskiçağ'da Anadolu'ya gelen ilk iki kitlesele göçten ilki İÖ 3. Bin yılın son üç yüz yılına girerken başladı. Onlar, en azından 3 büyük grup halinde geldiler. Bu gruplardan ilki Luviler, ikincisi kendilerine Nesili diyen Hititler, üçüncüsü Palalardı. İlki yoğun olarak Anadolu'nun Güney batı ve batı bölgesine yerleşirken ikincisi Kızılırmak havzasına yerleşti ve Anadolu'nun ilk imparatorluğu onlar tarafından kuruldu. Palalar ise takriben bugünkü Çankırı ve Kastamonu dolaylarına yerleştiler. Anadolu'ya gelen bu ilk göçmenlerin anayurtları hakkında kesin bir hükümde bulunmak zordur. Fakat onların anayurtlarının batıda Tuna Nehri'nden doğuda Hazar Denizi'ne kadar Karadeniz'in kuzeyinde olduğunu düşünmek uygun gibi görünmektedir. Zira söz konusu bölge, Anadolu'ya gelen ya da gelenleri yerlerinden edenlerin de yaklaşık olarak

66 Ksenophon, *Anabasis* (çev. H. Örs), İnkılâp ve Aka yay. İstanbul, 1975, s. 41.

67 Mansel, *a.g.e.*, s. 92.

68 Kinal, *a.g.e.*, s. 234.

69 Kimi araştırmacılara göre (bk. Brandau-Schickert-Jablonka, *Troia*, s. 43), söz konusu 1000 yıllık dönemin sonu Ege Denizi çevresinde gerçekleşen kavimler göçüyle anılmıştır ve İÖ 2200'de Troia'ya yerleşen insanlar, belki bu göçün öncüleriydiler.

70 Kaya, *a.g.e.*, I, s. 243.

yurduydı. İÖ 500'lü yılların sonlarından itibaren aynı bölgede yaşadığı bilinen İskitlerin de Pers hâkimiyetine karşı büyük sıkıntılar yaşatmış olduğu bilinmektedir. Eğer göçmenlerin anayurdu Karadeniz'in kuzeyi idiye, İÖ 3. Binyılın son üç yüz yılına girilirken göçle Anadolu'ya gelen istilacılar, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını aşarak göç yolu olarak kullanmış olabilirler. Belki bir grup da Kafkaslar yoluyla Anadolu'ya geçmiştir. Boğazları aşarken hiç kuşkusuz kıyı bölgelerinin sakinlerinin sahip oldukları gemilerden yaralandılar. Göçe yol açan neden ise iklimsel soğumanın neden olduğu açıktı. Göçler birkaç yüzyıl hareketli kaldı ve bu nedenle Anadolu'nun soğuk olan iç ve doğu bölgelerinden de Anadolu'nun batısına doğru göçler oldu. Ancak göçmenlerin sayıları konusunda hiçbir bilgi mevcut değildir.

İÖ 3. Binyılın son üç yüz yılına girildiğinde başlamış olan göçlerin Anadolu'nun hem siyasi hem de demografik yapısını değiştirmiş olduğu da kesin gibidir. Zira Anadolu ilk kez bu göçlerle birlikte büyük oranda Hint -Avrupalı olan halkların ülkesi oldu. Anadolu'ya egemen olan Hint -Avrupalı bu siyasi ve demografik yapı, takriben binyıl sonra, yani İÖ 2. Binyılının son iki yüz yılına girilirken meydana gelen yeni bir kitlesel göçle bir kez daha tamamen değişti. Ege Göçleri denen bu göçlerin yine Tuna nehri boylarından hareketlendiği ve onların hareketliliği nedeniyle yerlerinden oynatılan Thrak kabilelerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarını aşarak Anadolu'ya göç ettikleri neredeyse kesin olarak bilinmektedir. Onlar da denizci değildi ve bu nedenle onlar Boğazlar bölgesinin kıyılarında meskûn bulunanların gemilerini kullanarak Boğazlardan geçebildiler. İlk göçmenler gibi bu ikincilerin de nüfusuyla ilgili kesin bir bilgi mevcut değil. Fakat yüzbinlerle ifade edilebilecek bir kalabalıktan söz edebilmemizi imkân dâhiline sokan bilgi ve belgeler mevcuttur.

Ege göçleri adıyla tarihe mal olan bu ikinci kitlesel göçe yol açan neden de ilkinde olduğu gibi iklim soğuması dolayısıyla ortaya çıkan açlık idi. Açlık, Thrak kavimlerini yerlerinden oynatan hakları göçe zorladı. Onların baskısıyla hareketlenen Thraklar, boğazlar yoluyla Anadolu'ya geçtiler ve ilerleyişleri sırasında karşılarına çıkan yerleşim birimlerine saldırdılar. Böylece onların saldırılarına uğrayan yerleşiminin sakinleri de açlığa mahkûm oldu ve karınlarını doyurmak için önlerine çıkan yerleşim birimlerine saldırdılar. Böylece zincirleme diye ifade edilen göç oluştu. Konfedere yapılı Hitit imparatorluğu bu göçler sırasında yıkıldı. Anadolu'nun yerlerinden oynatılan kıyı ve iç bölge halklarından en azından bazıları hem deniz yoluyla hem de kara yoluyla Mısır'a saldırdılar. Fakat onların Mısır'a saldırıları başarısız oldu. Bu nedenle onların bir kısmı muhtemelen geri döndü. Eğer öyleyse geri dönenlerin ekseriyeti Demir Devri'nin Geç Hititler olarak bilinen kent devletlerini kuranlar arasında yer aldılar. Fakat bu göçler Anadolu'nun siyasi ve demografik yapısını kesinlikle değiştirmişti. Yeni gelenler, Demir Devri olarak bilinen İÖ I. Binyılın ilk krallıklarının kurucuları oldular. Onların konuştuıkları dil, Hint Avrupa dil grubuna dâhildi. Başka bir

ifadeyle etnik anlamda Hint Avrupalı olan İÖ II. Binyıl Anadolu halklarının yerini alan Anadolu'nun Demir Devri halkları, Urartular hariç,⁷¹ yine Hint Avrupalıydı.

71 İÖ 13. yy'dan 9.yüzyıla kadar Urartu Krallığının erken evresini oluşturan halkların ilk etapta Deniz Kavimleri göçü ile Anadolu'ya gelen halklar olduğu düşünöldü. Ancak dil ve kültürel ögelerde hiçbir benzerlik olmamasından dolayı bu düşünce geçerliliğini yitirdi. Yapılan çalışmalarda Urartuların kökenleri ile ilgili farklı yaklaşımlar olsa da genel kabul edilen görüşe göre, Urartu Krallığı'nı kuran halkların çeşitli etnik kökenden kavimler olduğu anlaşıldı. Bunun yanında ağırlıklı olarak Hurri halkı ile din ve dil bakımından oldukça benzemektedirler. En azından direkt olarak Deniz Kavimleri göçü ile Anadolu'ya gelen halklardan olmasalar da bu göç sebebiyle yıkılan Mitanni Devleti'nin ardında bıraktığı boşluğu dolduran Hurriler ile Van Gölü çevresine yerleşen Transkafkasya üzerinden Anadolu'ya inen Uruadri ve Nairi kavimleri bu krallığın ve kültürün oluşmasında başrol oynamışlardır. Altan Çilingiroğlu, *Urartu Tarihi*, E.Ü. Edebiyat Fak. yay. no: 17, İzmir 1994, s. 23-26. Ayrıca bk. M.Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (çev. B. Aksoy) Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul 2006, s. 207.

Kaynakça

- Akurgal E., *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak yay., Ankara 1998.
- Alp S., *Hitit Çağında Anadolu/Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Tübitak yay., Ankara 2001.
- Brandau B. - Schickert H. -Jablonka, *Resimlerle Troia* (çev. A. Kanat), Arkadaş yay., Ankara 2010.
- Brandau B. - Schickert H., *Hititler. Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, Arkadaş yay. Ankara 2004.
- Braudel F., *Bellek ve Akdeniz. Tarih Öncesi ve Antikçağ* (çev. A. Berktaş). Metis yay., İstanbul 2007.
- Breasted J. H., *Ancient Records of Egypt*, IV. Chicago 1906.
- Bryce T.R., “Tarih” Şurada: *Anadolu'nun Gizemli Halkları Luviler* (ed. H.C. Melchert). çev. B. Baysal- Ç. Çıdamlı, İstanbul 2010, s. 41-119.
- Çilingiroğlu A., *Urartu Tarihi*, E.Ü.Edebiyat Fak. yay. no:77, İzmir 1994.
- Daiamond J., *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (çev. Ü. İnce), Tübitak yay., Ankara 2013.
- Doğar E., *İzmir'in Smyrnası*, İletişim yay., İstanbul 2006.
- Esin U., *Troya- Heinrich Schliemann Kazı Raporları ve Mektuplarından Seçme Parçalarla-* (haz. U. Esin). Sandoz Kültür yay. no:13, İstanbul 1991.
- Gurney O.R., *Hititler*, Dost yay., Ankara 2001.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, (çev. M. Öktem), Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2004.
- Homeros, *Odysseia*. (çev. A. Erhat-A. Kadir), Can yay., İstanbul 2005.
- Kaya M.A., *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, Çizgi yay., Konya 2011.
- Kaya M.A., *Türkiye'nin Eski Çağ Tarihi ve Uygarlıkları I-II*, İlya yay., İzmir 2012.
- Kınal F., *Eski Anadolu Tarihi*, T.T.K.yay., Ankara 1998.
- Kınal F., Ugarit Krallarının Tarihi, *A.Ü.D.T.C. Fak. yay.*, C. VIII-XII, S. 14–23 (1970–1974), s. 1–16
- Ksenophon, *Anabasis* (çev. H. Örs), İnkılâp ve Aka yay., İstanbul 1975.
- Kuhrt A., *Eskiçağda Yakınoğu I-II (MÖ 3000-330)* (çev. D. Şendil), İş Bankası yay, İstanbul 2013.
- Macqueen J. G., *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (çev. E. Davutoğlu), Ankara 2001.
- Mansel A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, T.T.K. yay., Ankara 2004.
- Martino S. de, *Hititler*, (çev. E. Özbayoğlu), Ankara 2006.
- McCarty N., *Troy. The Myth and Reality behind the Epic Legend*, Carlton, London 2004.
- Melchert H.C., “Prehistoya” Şurada: *Anadolu'nun Gizemli Halkı Luviler*, (ed. H.C. Melchert), (çev. B.Baysal- Ç. Çıdamlı), İstanbul 2010, s. 25-39.

- Mellaart J., "Anatolia and the Indo-Europeans". *Journal of Indo-Europeans Studies* IX, (1981), s. 135-149.
- Salvini M., *Urartu Tarihi ve Kültürü*, (çev. B. Aksoy), Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2006.
- Sandars N. K., *The Sea Peoples*, London 1985.
- Sevin V., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I.*, T.T.K. yay., Ankara 2001.
- Sommer F., *Hethiter und Hethitish*, Stuttgart, 1947.
- Ünal A., *Hititler Devrinde Anadolu I.*, Arkeoloji ve Sanat yay., İstanbul 2002.
- Wooley L., *A Forgotten Kingdom*, London 1953.
- Yiğit T., *Asur Ticaret Kolonileri ve Eski Hitit Çağında Anadolu*, Ankara 2000.
- Zannger E., "Who were the Sea People", *Aramco World* 46/3, 1995, s. 21-31.

